

HULUSÎ-İ BİTLİSÎ (AKTÜRK) VE TERKİB-BEND'İ

Hulusî-i Bitlisî (Aktürk) And His Terkîb-Bend

Ekrem BEKTAŞ

Prof. Dr. Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi TDEB, ebektas@harran.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9205-2913

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 25.09.2023

Kabul/Accepted: 28.11.2023

DOI: 10.51592/kulliyat.1365998

Anahtar Kelimeler

Bitlis, Hulusî-i Bitlisî,
Nesimî-zâde, manzume,
terkîb-bend.

Keywords

Bitlis, Hulusî-i Bitlisî, Nesimî-
zâde, verse, terkîb-bend.

Öz

Hulusî-i Bitlisî (Aktürk), Osmanlının son yılları ile Cumhuriyet döneminde yaşamıştır. Bitlis'te Nesimî-zâde ya da Nesimoğulları olarak tanınan bir aileye mensuptur. 1880 yılında Bitlis'te doğan Hulusî Aktürk, orta öğreniminden sonra hukuk alanında yükseköğrenimini tamamlamıştır. Adalet Bakanlığında memuriyete başlayan Aktürk farklı şehirlerde hakimlik yapmış ve ağır ceza reisliğine kadar yükselmiştir. Serbest avukatlık da yapan Hulusî-i Bitlisî hem hukukçu kimliğiyle hem de edebiyatçı yönüyle öne çıkan bir şahsiyettir. Ancak hayatı hakkında bilinenler çok az olduğu gibi eserleri üzerine de bugüne değin herhangi bir bilimsel çalışma hazırlanmış değildir. Aktürk'ün biri Arap harfleriyle olmak üzere toplam yedi adet eseri yayımlanmıştır. Dinî ve içtimâî içerikli şiirler de yazan şairin başta *Ehl-i Sünnet* dergisi olmak üzere dini içerikli bazı dergilerde pek çok manzumesi yayımlanmıştır. Bu çalışmada şairin/yazarın hayatına dair yazılı ve sözlü kaynaklardaki bilgi kırıntısı mesabesindeki malumatlar bir araya getirilerek hayatı ve şairliği ortaya konulmaya çalışılmış; ardından Aktürk'ün manzumeleri arasında en çok tanınmış olan "terkîb-bend" in içeriği üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

Hulusî-i Bitlisî (Aktürk) lived in the last period of the Ottoman Empire and the Republic period. He belongs to a family known as "Nesimi-zâde" or "Nesimoğulları" in Bitlis. He was born in Bitlis in 1880. After completing his secondary education, he completed his higher education in the area of law and started to work as a civil servant in the Ministry of Justice and worked as a judge in different cities and he was promoted to the head of the presidency of High Criminal Court. Hulusî-i Bitlisî, who also works as a freelance lawyer, is a prominent figure both with his lawyer identity and his literary side. But very little is known about his life and no scientific study of his works has been prepared to date. Aktürk's seven works were published in Arabic letters. Many poems of the poet, who also wrote religious and social poems, were published in the "Ehl-i Sünnet" journal and some of the other religious content journals. In this study, limited information about the poet's life in written and oral sources has been brought together and tried to be revealed. Then, the content of "Terkîb-bend", which is the most well-known among Aktürk's poems, is emphasized.

Atıf/Citation: Bektaş, E. (2023), "Hulusî-i Bitlisî (Aktürk) ve *Terkîb-Bend'i*", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 21(Aralık), 33-48.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ekrem Bektaş, ebektas@harran.edu.tr

Hulusî-i Bitlisî'nin Hayatı ve Eserleri:

Nesimî-zâde ya da Nesimoğulları olarak tanınan aileye mensup olan Hulusî-i Bitlisî¹, 1880 yılında Bitlis'te doğar. Kendisi doğum tarihini aşağıdaki tarih kıtasının son mısraındaki “yâ gafûr (Hicri 1297/1799-1880)” ibaresinin ebced değeriyle açıkça bildirir (Gündoğdu 2015: 275).

Bağlıyım “lâ-taknetu” fermânına
Virdim olsun yâ rahîm ü yâ şekûr
Rihletimden bî-haber pervâneyim
Doğduğum târîhi buldum “yâ gafûr”

Hulusî Aktürk, kaleme aldığı manzumelerin altına “Nesimîoğlu Hulusî-i Bitlisî” diye açık bir şekilde mensup olduğu aileyi ve mahlasını belirtmesine rağmen “Terkîb-bend”inde ve diğer bazı manzumelerinde “Kalender ya da Kalender Asrî” mahlasını kullanmıştır. Anne ve babasının adını bilmediğimiz Hulusî'nin hangi okullarda öğrenim gördüğü hususunda da bilgi sahibi değiliz. Ancak Aktürk'ün Bitlis'te öğrenimini tamamladıktan sonra Hukuk mektebine kaydolduğu, buradan mezun olduktan sonra hâkim olarak yurdun muhtelif yerlerinde görev yaptığı, Ankara'da ağır ceza reisliği olarak emekli olup Ankara'ya yerleştiği ve serbest avukatlık mesleğini icra ettiği bilinmektedir (Gündoğdu 2015: 274).

Aktürk, 1966 yılında Ankara'da vefat etmiş ve burada defnedilmiştir. Şairin, Mehmet Mesut, Ahmet Mesrur ve Neşet adlarında üç erkek çocuğu vardır. Aktürk, bir eserinde çocuklarıyla ilgili şu bilgiyi veriyor²:

“Mes'ut, Cebelibereket'te, Mesrur Eskişehir'de dünyaya gelmiş son küçük oğullarımdır. Bunların en büyükleri yedek subaylığını bitiren Neşet Aktürk'tür. Birinci Cihan Harbinde Irak'ın Süleymaniye azalığını geçerken Kerkük'te dünyaya gelmiştir.” (Aktürk 1951: 9)

Eserlerinden anlaşıldığı üzere Hulusî-i Bitlisî mütedeyyin, muttaki, hukukçu kimliğine uygun olarak adaletli ve şair ruhlu bir kişiliğe sahiptir. Şairin/yazarın tespit edebildiğimiz küçük hacimli eserleri şunlardır:

1- *Elvâh-ı Seb'a*: Eser, Bakara suresinde geçen “Seb'a semâvâtin/yedi gök” âyetinden ilham alınarak yazılmış olup yedi levha şeklindedir. *Elvâh-ı Seb'a*, 1331-1333/1912-1915 yılında Kerkük Sanayi Mektebi matbaasında eski harflerle tab edilmiştir. Eserle ilgili çalışmamız devam etmektedir.

2- *Cihânşümûl Özler veyahut Felsefi Vecizeler*: 1951 yılında basılan eserde, Osman Remzî (ö.1924?), Kemal Edip Kürkçüoğlu (ö. 1978) ve M. Âsım Köksal (ö. 1998) tarafından yazılmış üç takriz ile giriş kısmı hariç toplam 299 vecize yer almaktadır.

3- *Allah'ın adı ile Bedialar-Tarihî Abideler Vedialar*: 1966 yılında basılan eserin hacmi küçük olup toplam 15 sayfadır. Eserde, “Miraç makalesi”, “Nezihe Araz macerası” ve “Türkçe Kur'ân meselesi” şeklinde isimlendirilmiş üç yazı yer almaktadır.

¹ Hulusî-i Bitlisî hakkında az da olsa bilgi bulabildiğimiz tek yazılı kaynak M. Kemal Gündoğdu (2015:)'nun *Geçmişten Bugüne Bitlis Güzideleri* adlı eseridir.

² Hulusî Aktürk ile akraba olan ve Ankara'da emekli müftü olarak ikamet eden Mahmut Saruhan'la yaptığımız görüşmede de yukarıdaki bilgiler teyit edilmiştir.

4- *Dumanlı İdman*: 1952 yılında Ankara’da basılan eser manzum olup toplam 64 mütekerrir dördlükten ibarettir.

Şair eserin içeriğini şöyle ifade ediyor:

“Bu dumanlı idman, ne edebiyat âleminde bir mefahir destanı, ne de ticaret, sanat sahasında bir şiir, bir şair gülistanıdır. Ancak ahlâki, içtimaî, dinî, vatanî kanaatler, bir yüzlü medeniyet ve insaniyet bakımından nezih ruhlarda maddî, manevî faydeler, ra’şeler, heyecanlar; habis ruhlarda da intibahlar, insaflar, mürüvvetler uyandıran hakın, hakikatin özüdür.”

5- *Haklı Sözler*: 1936 yılında Ankara’da basılan ve toplam 18 sayfa olan eser, biri mensur diğeri manzum olmak üzere iki bölümden oluşur. Eser, şairin Adalet Bakanlığı’ndaki görevine son verilmesiyle ilgili olarak Kamutay (TBMM)’a sunduğu dilekçe ve aynı itirazın manzum ifadesinden ibarettir.

6- *Miftah-ı Hakikat*: Aktürk (1951: 58), “*Matbu “Müftahi Hakikat” eserciğimden birkaç mısra:*” bilgi notuyla böyle bir eserin olduğunu ifade ediyor.

7- *Beşikten Mezara Ağlar Gülerim*: Şair/yazar (Aktürk 1951: 9) bu eserin adını kendi veriyor.

Bu eserlerin dışında Aktürk’ün, *Kerkük*’teki *Mecmû’a-i Ma’ârif*’te tefrika edilen *Terkîb-bend*’i 1330/1911-12 yılında Ankara’da müstakil küçük bir eser olarak basılmıştır. Yine şairin *Müdafaalarım* adıyla gayr-ı matbu bir eserin varlığından söz ediliyor (Gündoğdu 2015: 275) ancak adı geçen eserlerin herhangi bir nüshasına ulaşamadık.

Bu müstakil eserlerin dışında Abdurrahim Zapsu (ö. 1958)’nun başmuharrir ve sahibi olduğu “*Ehl-i Sünnet*”³ gazetesinde şairin Nesimîoğlu Hulusî-i Bitlisî adıyla bazı manzume ve yazıları neşredilmiştir. Şairin/yazarın söz konusu gazetede tefrika edilen şiir ve yazılarının künyesi şöyledir:

“*Haccetülveda*”, şiir, 24 Ekim 1947; C. 1, Cilt, S. 17, s. 1; “*İltica*”, şiir, 31 Ekim 1947, C. 1, S. 18, s. 1. ; “*Allah Nezdinde Din, Ancak İslam Dinidir (Ayet Meali)*”, şiir, 7 Kasım 1947, C. 1, S. 19, s. 1; “*Nereye Baksan Allah Oradadır (Ayet Meali)*”, şiir, 14 Kasım 1947, C. 1, S. 20, s.1; “*Cazibe*”, şiir, 21 Kasım 1947, C. 1, S. 21, s. 1; “*Terkîb-bend*”, şiir, 28 Kasım 1947 C. 1, S. 22, s. 1; “*Bend*”, şiir, 5 Aralık 1947, C. 1, S. 23, s. 1; “*Bend*”, şiir, 12 Aralık 1947, C. 1, S. 24, s. 1; “*Bend*”, şiir, 19 Aralık 1947, C. 1, S. 25, s. 1; “*Bend*”, şiir, 26 Aralık 1947, C. 1, S. 26, s. 1; “*Ehl-i Sünnet*”, şiir, 1 Ocak 1948, C. 1, S. 27, s. 3; “*Yüksek Minareden Sayhalar*”, şiir, 1 Şubat 1948, C. 2, S. 29, s. 3; “*Kanun-î İlahî*”, şiir, 1 Mart 1948, C. 2, S. 31, s. 3; “*Mehmet Akif*”, şiir, 1 Mayıs 1948, C. 2, S. 35, s. 3; “*Şarkın Şerefli Tacirleri*”, şiir, 15 Mayıs 1948, C. 2, S. 36, s. 5; “*Bediüzzaman*”, Biyografi, 1 Kasım 1948, C. 2, S. 47, s. 11; “*Kurban Bayramı Dolayısıyla*”, şiir, 1 Kasım 1948, C. 2, S. 47, s. 15; “*Bitlis Milletvekili Merhum: Arif Özdemir*”, Anı, 15 Aralık 1948, C. 2, S. 50, s. 14; “*Ortodoks Patrilîğinin İstanbulda Tahta Çıkması, Taç Giyme Dolayısıyla*”, Fıkra, 15 Şubat, 1949, C. 3, S. 54, s. 13; “*Kur’an Terceme Edilebilir mi?*” şiir, 15 Nisan 1949, C. 3, S. 58, s. 15; “*Fıkralar Dolayısıyla*”, Eleştiri, 15 Temmuz 1949, C. 3, S. 64, s. 12; “*Ustad Rıza Tevfik’e İthaf*”, Fıkra, 15 Ağustos 1949, C. 3, S. 66, s. 10; “*Bütün Şark İllerinin Din Şerefine Osmanlı Hükûmetine Tav’an İltihakı*”, Deneme, 1 Ekim 1949, C. 3, S. 69, s. 10; “*Ayaş İçmece Suyu*”, şiir, 15 Ekim 1949, C. 3, S. 70, s. 10; “*Ahlakî Kanaatler Muhteremdir*”, Eleştiri, 1 Aralık 1949, C. 3, S. 73, s. 11; “*Hafız Zekâî*” Fıkra, 15 Aralık 1949, C. 3, S. 74,

³ “Dinî Ahlakî ve İlmî Haftalık Gazete” olarak tanımlanan mecmua toplam 140 sayı neşredilmiştir. Gazetenin “İman, İbadet, İslam Tarihi, Münevverler, Şark Âlimlerinden, Tefsir, Fıkıh, Hadis, Tasavvuf, Siyer” sabit başlıkları altında dinî bilgilere ilave olarak yurt içi ve diğ er İslam ülkelerindeki gelişmelere yer verilmiştir.

s. 12; "Mevlâna Gecesi", Yazı, 15 Ocak 1950, C. 4, S. 76, s. 10; "Sehavet", şiir, 15 Şubat 1950, C. 4, S. 78, s. 15; "Felâket Tarihi", şiir, 1 Nisan 1950, C. 4, S. 81, s. 15; "Kıyamet", şiir, 1 Nisan 1950, C. 4, S. 81, s. 15; "Vashington'da Bir Cami İnşa Olunuyor", Fıkra, 15 Nisan 1950, C. 4, S. 82, s. 13; "Ezandan Sonra Cuma", Deneme, Ekim 1950, C. 4, S. 91, s. 9; "Mevlid-i Şerif Gecesi", şiir, Ocak 1951, C. 5, S. 94, s. 13; "İrtica", Deneme, Mart 1951, C. 5, S. 96, s. 14; "Dışımızdaki Nur", alıntı, Aralık 1951, C. 5, S. 104, s. 13; "Armağan", şiir, Şubat 1952, C. 6, S. 106, s. 16; "Deniz Kirlenmez", Eleştiri, 15 Şubat 1952, C. 6, S. 107, s. 10; "Mugalâtalı Münakaşa Nedir?" Fıkra, 1 Nisan 1952, C. 6, S. 110, s. 10; "Bitlis'te Ramazan", Gezi yazısı, 15 Haziran 1952, C. 6, S. 115, s. 13; "Bitlis'te Bayram", Eleştiri, 1 Temmuz 1952 C. 6, S. 116, s. 11."

Yine Necip Fazıl Kısakürek (ö. 1983)'in *Büyükdoğu Mecmuası*'nda "Büyük Doğu ve Kahraman" (27 Ekim 1950, C. 5, S. 32, s. 7) isimli bir şiiri ile "Milletvekillere", (24 Kasım 1950, C. 5, S. 36, s. 9.) başlıklı bir makalesi yayımlanır.

Bunların dışında yazarın *Sönmez* dergisinde (Ekim 1966, C. 3, S. 26, s. 13) Hz. Muhammed'in miraç hadisesiyle ilgili bir yazısı yayımlanmıştır.

Bu makalede, Hulusî-i Bitlisî'nin şairliğinin ürünü olan bütün şiirlerinden ziyade onun klasik şiir tarzında kaleme aldığı "Terkîb-bend"i ele alınmış ve bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Hulusî Bitlisî'nin Terkîb-bend'i:

Klasik Türk edebiyatında bendlerden oluşan nazım şekillerinden biri olan terkîb-bend'i, "Gazel şeklinde kafiyelenmiş, beş ila on beyitlik bentlerden meydana gelen nazım şekli, her bendin sonunda değişerek yer alan vasıta beyitleriyle bentleri birbirine bağlanan şiir" şeklinde tarif etmek mümkündür. Terkîb-bend Arap edebiyatında ortaya çıkmış ancak bu nazım şekline fazla rağbet edilmemiştir. Fars edebiyatında terkîb-bendin güzel örneklerine rastlanırsa da mükemmel örnekleri Türk edebiyatında ortaya konulmuştur. Edebiyatımızda tespit edilebilen ilk terkîb-bend örnekleri Ahmedî (ö. 1412-13) ve Nesîmî (ö. 1417?)'ye aittir (Uzun 2011: 487-489). Bu örneklerden sonra pek çok şair tarafından terkîb-bend yazılmasına rağmen türün en meşhur örneği XVI. yüzyıl şairi Rûhî-i Bağdâdî (ö. 1605-6) tarafından kaleme alınmıştır (Ak 2001:). Sonraki yüzyıllarda Rûhî'nin terkîb-bendine onlarca nazire (Aslan 2001: 367-385; Alptekin 2013: 439-454; Gülhan 2010: 61-78; Kaplan 2016: 263-284) yazılmış olup bunların en meşhuru da Ziyâ Paşa (ö. 1880)'nin terkîb-bend'idir.

Klasik edebiyat geleneğinden beslenen Hulusî-i Bitlisî hem bir terkîb-bend hem de yukarıda künyelerini verdiğimiz bazı manzumelerini aruzla yazarak bu etkilenmeyi ortaya koymaya çalışmıştır. *Ehl-i Sünnet* gazetesinin 28 Kasım 1947 yılı 1. Cilt ve 22. sayısında ilk bendi yeniden yayımlanan manzumenin başında yer alan bilgiye göre manzume 1330/1911-12 yılında Kerkük'ün *Maârif Mecmuası*'nda tefrika edilmiş ve daha sonra da Ankara'da kitapçık olarak basılmıştır. Ancak kütüphane kayıtlarında eserin herhangi bir nüshasına ulaşılmamıştır. *Ehl-i Sünnet* gazetesinde periyodik olarak her hafta bir bendi yayımlanmaya başlanan manzumenin sadece beş (5) bendi yer almaktadır. Bu beş bendin dışında şairin *Cihânşümül Özler veyahut Felsefî Vecizeler* adlı eserin konuyla ilgili olarak dipnotlarında terkîb-bend'in yedi bendi tespit edilmiş böylece manzumenin toplam on iki (12) bendine ulaşılmıştır. Ancak manzumenin toplam kaç bend olduğu konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Şimdilik on iki

bendine ulaştığımız terkîb-bend'in vasita beyitleri hariç her bendi yirmi mısradan diğer bir ifade ile onar beyitten oluşmaktadır. Aruzun "mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün" kalıbıyla yazılan terkîb-bend'in kafiye düzeni de "aa xa xa xa xa (hâne veya bend) bb (bendiyye) şeklindedir. Terkîb-bend'de işlenen ya da temas edilen hususlar özetle aşağıda sunulmuştur:

Manzumenin ilk bendinde, Allah'ın feyzine mazhar olan milletlerin her ferdinin zafer nuruna kavuştuğu, metanet sahibinin her tedbirli tavrı düşman için birer darbe olduğu, milyonlarca duacı, rahmete nail olmazken nazlı bir niyaz ehlinin duasının yağmur yağdırdığı, Allah, itikafa (ibadetle meşgul olma) çekilen binlerce kimseye celal sıfatıyla bakarken bir itikat (inanma, inanç) ehline cemal sıfatıyla nazar ettiği, seher yelinin layığı olan nimetler ovasına, Nemrud ve Süphan dağlarını siper eylediği dile getirilir. Nemrud gibi uğursuz kimseleri ateşte yakan Allah, İbrahim için ateşi cennet bahçesine çevirdiği, Nemrud'un ölüm sebebinin bir sinek olduğu, şeytanın bile bu hadiseye ibretle baktığı, Hz. İsa'nın evlenmemiş bir bakireden (Hz. Meryem) doğduğu, bu sırrı bilenlerin Musevilerden sakındıkları, musibet denizi, Hz. Musa'yı sahile atarken Firavun ile ona tâbi olanların boğulup yok olduğu, imanı olan kimsenin Kur'an-ı Kerim'e sataşmayacağı, Allah'a şirk koşanların da cehennemi boyladıkları dile getirir. Şair İnşirah suresinden iktibasla "Arif kimse, küfür aynasında bile imanı görür; sadık kimse için de az zorlukla beraber çok kolaylık vardır." vasita beytiyle ilk bendi bitirir. Özetle bu bendde iman ile küfür arasındaki farkı ortaya koymaya çalışılır.

İkinci bendde "vicdansızla dost olmanın bela, namerde gönül bağlayan adamın ahmak olduğu, ateş ile barutun bir arada bulunamayacağı gibi iman ile yalanın da bir noktada cem olamayacağı, dinsiz ve cahillerin helak olmaya layık olduğu, haset ve düşmanlığı bırakıp nefsiyle cihat edenlerin ulema sayıldığı, namus ve insaf duygularını nefsin arzularına satan zengin kişinin ahirette dilenci duruma düşeceği, Nâmık Kemal (ö. 1888)'in "Kalıcı eser bırakmak, ölümsüzlüğün gereğidir" anlamındaki "İbkâ-yı eser mûcib-i tahsîl-i bekâdır"⁴ mısraını iktibas ederek dine ve vatana hizmetin esas olduğu ifade edilir. Bend, "Hastalığa ilaç yaratan kişi ne yücedir! Güneşi bir aydınlık unsuru kılan kişi ne yücedir!" anlamına gelen Arapça vasita beytiyle biter.

Terkîb-bend'in üçüncü bendinde "dert-şifa, dertsiz-cefa ehli, perhiz-yemek, hayır ve şer, zalim-mazlum" gibi zıt kavramlar üzerinden bazı mesajlar verildikten sonra Allah'ın hükümlerine uygun hareket etmek gerektiği, şer görünen şeylerde pek çok hayrın bulunduğu, insanın aldığı tedbirin Allah'ın takdirinin önüne geçemediği, insanı şerefli kılan hususun din ve hayâ olduğu, özetle dünyadaki zıtlıkların Allah'ın harika birer eseri olduğu vurgulanır.

Şair dördüncü bendde de eleştirilerine devam eder. Hasta kimselerin suyun değerini, a'maların da rengarenk bitki veren toprağın sırrını bilmediği gibi zamanın hekimleri de Lokman Hekim'in tıbbından anlamadıklarını ve şarabı su diye bildikleri ifade edilir. Zamane vaizlerinin ve müftülerinin bencil davrandıkları, hırsızların hesap günüyle alay ettikleri, şeyh geçinenlerin de dini suiistimal ettiklerini, ilmin değerini bilen kimselerin ise kitabın/Kur'an'ın ve ölçülü davranmanın/zekâtın kıymetini bildiğini ifade eden şair vasita beytini de Nâbî'den ilham alarak

⁴ Bu mısra Nâmık Kemal'in (1911: 118) "Lisân-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şâmindir" yazısının hemen başına eklediği şu beytin ilk mısraıdır: "Eczâ-yı beşer câlib-i ta'cîl-i fenâdır / İbkâ-yı eser mûcib-i tahsîl-i bekâdır." (Li-Nâmikihi).

“nimetlerle dolu cennetlerin Hz. Âdem’den inananlara miras kaldığını, cehennem korkusunun da günahkâr için üzüntü sebebi olduğunu” söyler.

Terkîb-bend’in beşinci bendinde ise, “mücrim (suç işlemiş olan, suçlu, kabahatli kimse), safî (halis niyetli), ikiyüzlü sufî, mürsid (doğru yolu gösteren), mülhid (Allah’ı inkâr eden), din düşmanı, nîk-bîn (iyi gören), kemalât sahibi ve ecâhil (çok cahil kimseler)’in bazı belirgin özellikleri belirtildikten sonra herkese rızık veren Allah’ın rızka kefil olduğu, haram yiyenlerin nasıl zevk aldıklarını anlayamadığını belirten şair, özetle bir kıssada binlerce hisse bulunduğunu, bunları anlamak istemeyenlerin de bilgisiz olduğunu söyleyerek bendi bitirir.

Manzumenin altıncı bendinde, bir damla sudan yaratılan insanın dünyaya gelişindeki mucize, annelerin çocuk doğurmada ve yetiştirmede çektikleri zorluklar, evladın hayırlı ve hayırsız olabileceği, dolayısıyla insanın verdiği emeğin karşılığını bazen alamadığı hususlarına değinildikten sonra zamanın insana göre davranmadığı, asıl olanın ise insanın zamana uyması gerektiği hatırlatılır. Kapı eşliğinde beklemesi gerek soysuzların hep yüksek makam ve rütbelere göz diktiği, gururlu kimselere de yeni bir unvan bulunması gerektiğini söyleyen şair böyle davranan insanları gâfil olarak değerlendirir. Gâfil kişinin, insanın yaradılış anlamını bilmediği, akıllı kimselerin ise yaradılış mucizesi karşısında hayretler içerisinde kaldığı dile getirilir.

Yedinci bendde zamanın yeni yetme öğrencilerinin hocalarına olan saygısızlıklarından, tabiatperest şairlerin bilgisizliklerinden, saygısızca davranışlarından, çocukların anne ve babaya karşı gelmelerinden, torunların soyunu inkâr etmelerinden, yetim ve dul kadınların adalet kapsamında kovulmalarından, zalimlerin zulümlerinden bahsedilir. Kuram/teorinin hâkimler için hikmet dersi, pratik/uygulamanın ise irşat etmeye/yol göstermeğe sebep olduğu ifade edilir.

Sekizinci bendde insan tiplerini tasvir ve tahlil eden şair, tecrübeli yaşlı kimseye âkil denildiği, akıllıların da meşrebinin kara olduğu, soğuk, sıcak ve ilkbaharın zarar ve faydalarına değinilir. Akabinde dostsuz kalan kimselere, düşman ve soyun fayda etmediği, ahmakların mezar taşına dayandığı, yüce yaratıcının diriden ölü çıkardığı, gece ve gündüze de başka bir düzen verdiği, Hz. Nuh’a inanmayan oğlunun küfrüne sebat ettiği, yüzü ak, kalbi kara olanların ellerine fırsat geçse bütün âlemi yok edecekleri, arkadaşına kuyu kazanın evvela kendi düştüğü hususları üzerinde durulur.

Dokuzuncu bendde, çingenelerin çalgıcılığına, zamanın alçak insanların bilgili insanları esir aldığına, sarhoş ve ayyaş kişilerin ne tür günahlara bulaştıklarına, hırsızların rüşvet adı altında neler yaptıklarına, dürüst kimselerin meziyetlerine, cahilin cehaletine, âlim kişilerin de güzel hasletlerine değinilmiştir. Aktürk, vasita beytinde, anlatılanları adeta özetleyerek yaşanan çağda namusluların mutsuz, iffetsizlerin ise mutlu olduklarını ve bu duruma kendinin şaştığını söyler.

Şair onuncu bendde eş anlamlı ya da yakın anlamlı nâkes/insaniyetsiz, pespâye/soysuz, bedmâye/yaratılışı bozuk kimselerin bazı özelliklerini sıraladıktan sonra insanoğlunun kendi fiilinin eseri olarak işledikleri büyük günahlara ve hatalara değinmiş, iz’an/feraset ve im’an/dikkatli araştırma sahibi insanların karşılaştıkları hadiselerle temas etmiş, son beyitte de bu aşağılık dünyada ahlak ve imanın Allah’ın bir hediyesi olduğunu ifade etmiştir.

Şiirin on birinci bendinde, hükemayı (ilim adamlarını) söz ile kudemayı (eski ileri gelenleri) ise fiille yüceltmenin gerekliliğini meyveli ve meyvesiz ağaç örneği üzerinden anlatan şair, dünyaca meşhur olmuş Victor Hugo (ö. 1885)'yu kutsamadığını, Makber manzumesinin şairi Abdülhak Hâmid Tarhan (ö. 1937)'nin bile hayâ konusunda insanı mahçup ettiğini, sağlam sözün ve güven veren davranışın değerli olduğunu, özetle bu konudaki ölçünün Hz. Muhammed'in sünnetine uygun olarak onun sahabelerinin tuttıkları yol olduğunu ifade eder. "Hakikati değiştirmek bizi yok edeceği gibi mahşerdeki pişmanlık da bizi mutsuz edecektir." anlamındaki vasıta beytiyle bend biter.

Manzumenin son bendi de diğer bendler gibi nasihat içerikli olup tedbir ve takdir kavramı, vatana hizmet, her işte ciddiyet, cahillerden uzak durma, kimseyi işinden dolayı abes görmeme gibi hususlara değinildikten sonra Arap şairlerinden Hassan (ö. 680?), Fars şairlerin Şeyh Sadî-i Şirâzî (ö. 1292) ve Türk edebiyatında da Ruhî-i Bağdâdî (ö. 1606), Ziyâ Paşa (ö. 1880), Muallim Nâcî (ö. 1893) ve Mehmet Âkif (ö. 1936)'in isimleri zikredilmiş böylece Hulusî hangi şairlerden etkilendiğini açıkça ortaya koymuştur. Şair daha sonra Bitlisli önemli şahsiyetlerden İdris-i Bitlisî (ö. 1520), mutasavvıf şair Müştâk Baba (ö. 1932) ve şair Han Ahmed Fâik (ö. 1823?) isimlerini anarak hem Kalender hem de Hulusî mahlasını kullanıp Şeyh Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eserini de telmih ederek Gülistân'ın çiçeklerine esir olduğunu belirtmiştir.

Sonuç:

Hulusî-i Bitlisî eski edebiyat geleneğine uyarak bir terkîb-bend yazmış ancak önceki yüzyıllarda yazılmış Rûhî-i Bağdâdî⁵ ve Ziyâ Paşa'nın "terkîb-bend"leriyle kıyaslandığında manzumenin gerek konu, gerek söyleyiş, gerek mana ve gerekse söz ve anlam sanatları bakımından daha zayıf olduğu aşikârdır. Asıl mesleği avukatlık olan Hulusî-i Bitlisî'nin şairliğinin çok da güçlü olmadığını söylemek mümkündür. Şair, yaşadığı yüzyılın bazı problemlerine dikkat çekerek inananların sağlam bir itikat ve güzel bir ahlâka sahip olmalarını sağlamak üzere şiiri bir araç olarak kullanmış kanaatindeyiz. Dolayısıyla onun asıl amacının şiir söylemek değil, fen ve felsefeden gelen şüpheleri izale edip toplumu bilinçlendirmek olduğu söylenebilir.

Şairin terkîb-bend'inin *Ehl-i Sünnet* gazetesinde birer hafta arayla 1947 yılında beş bendinin tefrika edildiğini daha önce ifade etmiştik. Ancak hem söz konusu yayında hem de şairin basılı eseri olan *Cihânşumul Özler veyahut Felsefi Vecizeler*'de tespit ettiğimiz bendlerde ne aruz veznine, ne Arapça ve Farsça ünlülerin uzunluğuna ne de tamlamalara dikkat edilmiştir. Dolayısıyla manzume vezin ve anlam bakımından yeniden değerlendirilmiş Arapça ve Farsça uzun ünlüler ile tamlamalar gösterilmiş, farklı okumalara sebebiyet verebilecek kelimelerde hemze ve ayın işaretleri gösterilmiş ve yanlış yazılan kelimeler düzeltilerek vezne göre okunmaya çalışılmıştır. Terkîb-bend'in tespit ettiğimiz toplam on iki bendi aşağıda sunulmuştur:

⁵ "Bu manzumenin sevilmesinin asıl nedeni konusudur. Terkib-bendin bentlerinde değişik konular işlenmiş olmakla beraber, on yedi bent olan bu uzun manzumenin hemen tamamında, Osmanlı toplumundaki sosyal tipler, gruplar; bu tiplerin ve grupların davranışları; bu davranışları meydana getiren sosyal ortam ve olaylar; karşıt davranışlar çarpıcı bir şekilde işlenmiştir. Ruhî, Osmanlı Müslüman toplumundaki sosyal ortamı, karşıt sosyal tipleri ve sosyal grupları, bunlar arasındaki çatışmaları, ayrıca Osmanlı yönetimindeki aksaklık ve çarpıklıkları, ciddi bir hiciv içerisinde ve gayet yüksek sesle haykırarak söylemiştir." (Güler 2008: 30).

1330 senelerinde tefrika sûretiyle Gergük'ün Mecmû'a-i Ma'ârif'inde Müdâfa'a-i Hukûk'un teessüsünden sonra da esercik şeklinde Ankara'da intişâr eden Terkîb-bend'den.⁶

[Mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün]

I

Bir millete ki: Feyz-i İlâhî eser eyler
Her ferdini müstagra-kı nûr-ı zafer eyler
Hasmın gözünü kal' için erbâb-ı metânet
Etvârını tedbîr ile tîr ü teber eyler
Milyonla du'âhân olamaz nâ'il-i rahmet
Bir nâzlı niyâz âleme celb-i matar eyler
Bin mu'tekife hevl-i celâl saldıran Allâh
Bir mu'tekide savb-i cemâlden nazar eyler
Bâd-ı seherin lâyıkı sahrâ-yı na'îme
Nemrûd ile Süphanları Mevlâ siper eyler
Nemrûd gibi meş'ûm cibâli yakan elhak
Âteşleri İbrâhim'e cennet-makar eyler
Nemrûd-ı le'îmin sebep-i fevti sinektir
Şeytân bile bu ibrete hasr-ı basar eyler
Bir bâkireden doğmuş iken Hazret-i İsâ
Esrârı bilen Müsevîlerden hazer eyler
Mûsâ'yı atar sâhile deryâ-yı musîbet
Fir'avn ile etba'ını gark u heder eyler
Îmânı olan Hazret-i Kur'ân'a sataşmaz
Müşrikleri dûzahta makarr-ı kader eyler

Küfr âyinesinden görünür ârife îmân

Az usre bedel sâdıkâ çok yüsr olur ihsân

II

Vicdânsızın ahbâblığı püsküllü belâdır
Nâmerde gönül bağlayan âdem budalâdır
Bir noktada îmânla yalan cem' olabilmeyiz
Müşkil bu hesâb hâsibi ilmen fukarâdır
Âteş ile barutu biriktirmek olur mu?
Dünyâyı yakanlar bu kabîlden süfehâdır
Ulviyyetini kaybeden akvâm arasında

⁶ Bu başlık *Ehl-i Sünnet* gazetesinden alınmış olup burada manzumenin sadece beş bendi neşredilmiştir.

Kahrolmağa lâyıkları dînsiz cühelâdır
 Ağraz u haset derdini bir millet içinden
 Nefsiyle cihâden çıkaranlar ulemâdır
 Tedbîr ile ifşâd u nifâk berk-i şikâkı
 Söndürmege kâdir de sunûf-ı ümerâdır
 Olmazsa selâhı ulemânın ümerânın
 Her ferdimizin hizmet ü âmâli hebâdır
 Nâmûs ile insâfı satan zevk-i hevâya
 Dünyâda ganî olsa da ukbâda gedâdır
 Dîne vatana arz-ı muhabbet sadedinde
 “İbkâ-yı eser mûcib-i tahsîl-i bekâdır”⁷
 Erbâb-ı basîret yarıyor âteş-i derde
 Derd âteşi derd ehline bir başka devâdır

Sübhâneke yâ men ce’ale’-d-dâ’e devâ
*Sübhâneke yâ men ce’ale’ş-şemse ziyâ*⁸
 III

Derd ehli bilir kadrini hengâm-ı şifânın
 Derdsizlere âsân görünür hükm-i cefânın
 Perhîz edilen hastaya semdir yemek içmek
 Perhîzde de ba’zen görünür nef’-i gidânın
 Re’yince beşer râzı değil şerr u kazâya
 Def’ eyleyemez kasdını ammâ ki kazânın
 Her zannolunan hayrın içinde nice şerri
 Şerrinde de çok zâhir olur hayrı Hüdâ’nın
 Şer’an kesilen baş bize ibretli hayâttır
 Ahkâmına tevfiik ile kânûn-ı zamânın
 Cellâd bilemez zâlimi mazlûmu vebâli
 Bir hamlede takdîr olunur kat’î kazânın
 Kan ağlasa mazlûm gözü te’sîr-i ezâdan
 Takdîrleri tağyîr edemez fart-ı bükânın
 Va’ dinde vefâ etmeyen insân nazarında
 Mecnûn tanılır âkili erbâb-ı vefânın
 Echel süfehâ sidre-i ikbâlde yaşarken
 Mes’ûd olamaz sâhib-i irfân u zekânın

⁷ Bu mısra Nâmîk Kemal’indir.

⁸ Hastalığa ilaç yaratan kişi/zat ne yücedir! Güneşi bir aydınlık unsuru kılan zat ne yücedir!

İnsânlara iklîl-i şeref dîn u hayâdır
Hayvânlara yoktur şeref-i dîn ü hayânın

*Hep hârikadır âlemin ahvâl-i tezâdi
Hakka ki Hüdâ'dır bütün ezdâda mebâdi*

IV

Erbâb-ı maraz fark edemez neş'e-i âbı
A'mâ bilemez illet-i elvân-ı türâbı
Lokmânlara keşf olmuş iken sırr-ı nebâtat
Hâzıklarımız âb tanıyor şimdi serâbı
Kevserdeki sâfiyyeti vâiz bize söyler
Ayyâşlara vermez kaçırır kendi şarâbı
Kan çıkmadı müftî bize mezbûhu atın der
Müstefti atar müftî yutar kanlı kebâbı
Her sirkati mu'tâd edinen sârik-ı bedkâr
Eğlence sanır mahkeme-i rûz-ı hesâbı
Kavlen müteşeyyihlere âdetse ibâdet
Fâsıklara kim anlatacak dîn ü kitâbı?
Ma'siyyete müstağrak olan fâcir-i gümrâh
Ma'siyyetine müjde tanır ecr ü sevâbı
Dünyâsını gafletle veren bâd-ı hevâya
Mahşerde mi idrâk edecek havf-i 'ikâbı
Târik unuttur savm u salât hacc u zekâtı
Şer'an eden olmazsa eger lev m ü 'itâbı
İlmin şeref ü kadrini takdîr eden âdem
Elbette bilir kadr-i kitâb hem de nisâbı

*Cennât-ı na'îm mü'mine mevrûs-ı pederdir
Ehvâl-i cahîm fâsıkâ îcâb-ı kederdir*

V

Mücrimler eder cürmünü her sahnede inkâr
Cennet sayılır mücrime ef'âlini ikrâr
Sâfilere bir mevhibedir gizli münâcât
Ketmeyeyemez zühdünü sûfi-i riyâkâr
İrşâda nişân olsa eger lâf ile hırka
Mürşid kesilir ümmete her mülhid-i mekkâr
Çok beyni harâb etmiş iken fikr-i esâret

Ankâ gibi zâhir gene hürriyyet-i efkâr
 Âkil geçinen hayli vatanperveri gördük
 Etmiş nice dîn düşmenini mahrem-i eser
 Ağlar yüreginden bu tesâdüflere nîkbîn
 Bilmem sana kim der vatanım yâr ile ağyâr
 İrfân ile mümtâz olan ashâb-ı kemâlât
 İrfânını nefyetse de isbât eder âsâr
 Da'vâ-yı fazîlet edecek olsa ecâhil
 Mâhiyyet-i ma'dûmu olur şâhid-i mi'yâr
 Çok hâline mağrûr görülür servet u mâlî
 Ârâmını selbetmege hem mâr olur hem nâr
 Erzâka kefil Hazret-i Rezzâk degil mi?
 Kesbinde nasıl zevk alıyor şahs-ı harâmhâr

*Dânâlara bir kıssada bin hisse nümâyan
 Nâdân olamaz hissede bir kıssaya şâyân*
 VI

Vâlid ne çeker tâ gelir evlâdı huzûra
 Ermez çoğu hengâm-ı huzûrunda sürûra
 Eşcârı diker çokları esmâra yetişmez
 Esrâr-ı ilâhî gelir âhirde zuhûra
 Mesrûr yaşıyor ba'zısı mâder kucağında
 Mahkûm oluyor ba'zısı ömrünce küdüra
 Bir katre menîden mütehallık beni Âdem
 Dâ'im sebep olmaktadır ahyâr ü şurûra
 İnsânları izrâr edene söylenir eşrâr
 Ahyâr denilir nef'i kesîre ehl-i şu'ûra
 Eyyâm u şuhûr uymuyor insânlara devren
 Devren uyar insân fakat eyyâm u şuhûra
 Saff-ı ni'alın lâyıkı soysuzlarımız hep
 Lâyık görüyor kendini her hâlde sudûra
 Ahmaklarımız hâris-i sevb u rüteb olmuş
 Unvânı cedîd bulmalıyız ehl-i gurûra
 Temcîd pilavı mi'desi fâsidlere semdir
 Tiryâk oluyor nevha-i temcîd de şekûra
 Tiryâk ile semden ne bilir gâfil-i temcîd

Gaflet pilavı aşkına kalkarsa sahûra⁹

Gâfil bilemez gâye-i terkîb ü me'âli

Âkillere hayret verir âsâr-ı me'âli

VII

Üstâdına meydân okuyor nâzım-ı nevzâd

Pîrsiz çıkıyor ortaya oldum diye irşâd

Tab'ınca arûs zannediyor ilm-i arûzı

Mesken tanıyor beyti her irşâdı da îcâd

Tûfân-ı tabîatta boğulmuş şu'arânın

Noksânını devrân ediyor Nûhlara isnâd

Mâder pederin ninnisi gûşunda dururken

Medyûn görüyor hürmete vâlidleri evlâd

Üstâdını parmaklatıyor tâze uşaklar

İlletlerinin ref'ine me'mûr iken üstâd

Kûdeklere da'vâ-yı edeb kâ'ide olmuş

Da'vâ bu ki tel'în ediyor ceddini ahfâd

Şâdân ise de çehresi dâ'im urefânın

İfrât-ı te'essüf ediyor kalbini nâşâd

Mecrâ-yı suhenden çıkılır ba'zı bahisde

İsbât-ı vücûd etmek için hikmet-i ezdâd

Eytâm u erâmil kovulur bâb-ı adilden

Zâlimlere yardımcı olur zâlim-i bîdâd

Hâkimler için ders-i hikemdir nazariyyât

Ammâ yine irşâda sebeptir 'ameliyyât

VIII

Âkil denilir yaşlı olan tecrübekâre

Benzer o takımdan çoğunun meşrebi kare

Akı karayı farkedemez yaş ile insân

Tenkîl-i burûdette bulur yareli çâre

Te'sîr-i harâret ile ezhâr u nebâtât

Hâkin eser-i ziynetidir fasl-ı bahâre

Yârsızlara ağıyâr u neseb fâ'ide vermez

Ahmak o ki bilmez dayanır seng-i mezâre

⁹ Bu bendin beyit/mısra sayısı diğer bendlerden farklı olup vasita beytiyle birlikte toplam on beyit/yirmi mısradır.

Meyyitleri haydan çıkararak kudret-i Bârî
 Vermiş daha bir başka nizâm leyl ü nehâre
 Nûh'un bile küfründe sebât eyledi oğlu
 Tûfânı görürken yine cehd etti firâre
 Evler kalacak olsa mu'arrâ kedilerden
 Her bir yemeği yoklayacak hîleli fare
 Ebhâs-ı hakikatde demiş çokları Rabbim
 Dünyâda güneş rûyunu göstermeye mâre
 Haktan mütebâ'id yüzü ak kalbi siyâhlar
 Fırsat bulacak olsa çeker âlemi dâre¹⁰

*İhvânına her kim kazımış bi'r-i adâvet
 Düşmüş içine kendisi isbâta ne hâcet*
 IX

Çingânelerin bâ'is-i tekrîmi kemândır
 Dâ'nâyı esîr eyleten ednâ-yı zamândır
 Lâya'kıl olup hâk-i mezellekte sürünmek
 Mihnetleri ayyâşa nedâmetli nişândır
 Lehv ü lâ'ibin kâffe-i adgâs u zinânın
 Fâilleri insânlara bir bâr-ı girândır
 Rüşvet denilen mâ-hasal-ı sirkati elbet
 Mu'tâd edinen sârıkın esrâr-ı nihândır
 Mestûr kalamaz hırsızın alçaklığı mutlak
 Kâr bildiği şirretlerin encâmı ziyândır
 Tenzîhine Cibrîl-i emîn vahy getirse
 Sâdık yine âzâde-i tenzîh u emândır
 Siyyân görünür câhile merkeple mürekkep
 Bî-şedd ü beyân 'âlîme ma'lûm u 'ayândır
 Taştan taşa çalsın başını hâris-i iffet
 Mahsûlü nihâyet hedefi bâd-ı hazândır
 Mâhiyyete bürhân ise maksûd u murâdât
 Çok kimselerin maksadı şeksiz hezeyândır
 Dünyâda riyâdan mütevakkî hüner ehli
 Maksûduna ermiş denecek olsa yalandır

¹⁰ Bu bendin bir beyti eksiktir.

İffet bizi mes'ûd edecekmiş gibi sandık

İffetsizi mes'ûd görerek şaştık usandık

X

Beş parmağını mum yerine yaksa bir insân

Nâkes nazarında görünür şu'lesi noksân

Pespâyelere sarf-ı emek başka hünerdir

Bedmâyeye hattâ verilir çok nemek ü nân

Nân u nemegin ehl-i emek gizleyebilmez

Hân-ı keremin nâfi'idir dost ile düşmân

Mâhîlere nîsân matarı dürr ü güherdir

Mârâna dahı zehr oluyor aynı o bârân

Mevlâsına tuğyân ediyor kâfir-i nimet

Yâdında iken mes'ele-i âdem u şeytân

Her âdeme âdem denemez çünkü hatâdır

İtlâk olunur mantıkan insânlara hayvân

Her mihnete her hâlete etmekle tahammül

Kadr-i nî'amı bildirir insânlara devrân

İz'ân sebebi derd ü mazarrat u mihendir

Her türlü sa'âdete sebeptir yine iz'ân

İm'ân ile tefrîk olunur hakk ile bâtıl

Küfrân ile nisyân görünür gâhice siyyân

El-kıssa fenâzâr-ı mezellekte Hudâ'dan

Bir mevhibedir ehline ahlâk ile îmân

İnsânlara dehşet veriyor san'at-ı Hallâk

Ahlâksız çoklar görüyor sâhib-i ahlâk

XI¹¹

Akvâl ile takdîse esîriz hükemâyı

Lâzım gelir ef'âl ile tebcîl kudemâyı

Ta'yîn-i kem-âlât ile takdîs-i kemâlât

Bahsinde ayırmak gerek elbet kudemâyı

Victor Hugo'nun şöhreti dünyâları tutmuş

Ammâ yine takdîs edemem öyle dehâyı

Hattâ degil o aynı kemâlde babam olsa

¹¹ Şair bu bendle ilgili şöyle bir bilgi veriyor: "Ma'lûmdur ki Terkîb-i Bend'im otuz sene evvel yazılmış, 27 sene evvel de Ankara'da tab' edilmiştir. Te'lif sırasında bir gece bir mahfilde bulundum. Mübahasa Muhyiddin-i Arabî'ye İmam Gazâlî'ye merhum Namık Kemâl'e, Viktor Hügo'ya Heccav Eşref'e de intikal etti. Bu bendim işte o münazara gecesi aldığım intibaatın mahsulüdür." (Aktürk 1951: 78).

Takdîr ederim âr için ancak o babayı
 Hâmid gibi Makber bırakan var mı cihânda
 Tahrîb eder insân göze aldıkça hayâyı
 Çok meyvesi yok serv ü semen sâyeli eşcâr
 Müsmir şecere sem yapıyor âb u hevâyı
 Ol kimse ki eyyâmı geçer fisk u fücûrla
 İrfân ile memnûn edemez halk u Hüdâyı
 Eşref tanırız kavî-i metîn fi'l-i emîni
 Takdîs ederiz mü'min-i kâmil şürefâyı
 Ashâb-ı kirâm hangi tarîkten yürümüşse
 Ta'kîbe sezâ işte odur râh-ı fedâyı
 Peygamber-i zîşânımızın emrine dâ'im
 Münkad olarak görmeliyiz nûr-ı Hüdâyı

*Tağyîr-i hakikat bizi berbâd edecektir
 Mahşerde nedâmet dahi nâşâd edecektir*

XII

Tedbîrini takdîrle yürüt nûr-ı çehân ol
 Cism-i vatana kudret-i âsâr ile cân ol
 Ciddiyeti düstûr ederek her amelinde
 Nâ-puhtelerin bezmine yaklaşma girân ol
 Ağrâz u hased illetinin hastalarından
 Sâriyyeti hâtırlayarak kaç da nihân ol
 Bir mûrı umûrunda 'abes görme Kalender¹²
 Hayvânları bendeyle Süleymân-ı zamân ol
 Terkîbine Hassanları Âkifleri kaydet
 Derd ehline tiryâk gibi dermân-ı emân ol
 Lokmân'ı düşün al edebi bî-edebândan
 Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî gibi kenz-i ayân ol
 Müştâk ile Han Fâ'ik'i dünyâda unutma
 İdrîsî-i Bitlisî gibi mazhar-ı şân ol
 Üstâd-ı suhan Rûhî-i Bağdâdî, Ziyâ'yı
 Nâcileri yâd eyleyerek nâle-künân ol
 Ey bâd-ı seher mâ-hasal-i hâme-i zârım
 Uğrat yolunu hitta-i îrân'a revân ol

¹² Kalender Asrî nâm-ı müstearımdır. O müstearımla evrak-ı havadiste bazı yazılarım da intişar etmiştir.

Bul kabrini Şeyh Sa'dî-i merhûmu tavâf et
Son beytini arz eyleyerek berg-i hazân ol

*Bitlislilerin nâmına bîçâre Hulusî
Ezhâr-ı Gülistân'a esîr oldu husûsî*

KAYNAKÇA

- Ak, Coşkun (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Aktürk, Hulusi (1950). "Büyük Doğu ve Kahraman". *Büyük Doğu Dergisi*. 5(32), 7.
- Aktürk, Hulusi (1950). "Milletvekillerine", *Büyük Doğu Dergisi*. 5 (36), 9.
- Aktürk, Hulusi (1951). *Cihânşümûl Özler Veyahut Felsefi Vecizeler*. Ankara: Kanaat Basımevi.
- Aktürk, Hulusi (1952). *Dumanlı İdman*. (Der. M. Cemal Saydam), Ankara: Kanaat Basımevi.
- Aktürk, Hulusi (1967). *Allah'ın Adı İle Bedialar-Tarihî Abideler Vedialar*. İstanbul: Fatih Matbaası.
- Alptekin, L.eyla (2007). "Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-Bendî'ne Yazılmış Bir Nazire: XVIII. Yüzyıl Şairi Berberzâde Mehmed Zihnî'nin Terkîb-Bend'i", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8(13)*, 439-454.
- Aslan, Mustafa (2001). "Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-î Bendine Bir Nazire Daha: Trabzonlu İbrahim Cûdî'nin Terkîb-î Bendî". *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 367-385.
- Ehl-i Sünnet* (Dinî Ahlakî ve İlmî Haftalık Gazete). (1974-1953).
- Gözler, H. Fethi (1987). *Ziya Paşa'nın Terci-î Bend'i İle Terkib-î Bend'i Üzerine Düşünceler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Güler, Zülfü (2008). "Bağdatlı Ruhî'nin Meşhur Terkib-Bendine Sosyal Psikoloji Açısından Bir Bakış". *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*. 3 (1), 28-43.
- Gülhan, Abdulkerim (2010). "Levhî ve Bağdatlı Rûhî'nin Terkib-Bend'ine Naziresi". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 61-78.
- Gündoğdu, Mehmet Kemal (2015). *Geçmişten Bugüne Bitlis Güzideleri*. Ankara:
- Hulusî-i Bitlisî, (1330/1911-12). "Terkîb-bend". *Kerkük Mecmua-i Maarif*.
- Hulusî-i Bitlisî, (1331-1333). *Elvâh-ı Seb'a*, Kerkük Sanâyi Mektebi Matbaası.
- Kaplan, Yunus (2016). "Kütahyalı Meşkî ve Bağdatlı Rûhî'nin Terkib-î Bendine Naziresi". *SUTAD*, (39), 263-284.
- Namık Kemal, (1327/1911). *Makalât-ı Siyasiye ve Edebiye*. İstanbul: Selanik Matbaası.
- Uzun, Mustafa İsmet (2011). "Tercii-bend". *DİA*, (XL), 487-489, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.